

1. Wereldmuseum
2. Hallen van de Nieuwste Tijd
3. Internationale Associaties
4. Bibliotheek
5. Universiteit
6. Universiteitscampus
7. Stadion
8. Annexen van het sportcentrum
9. Demonstratie-Expositie: continenten, naties, steden

10. Hotelwijk en residentie
11. Spoorwegen: internationale halte, paviljoen van het Bureau voor Toerisme
12. Autoweg van Genève naar Lausanne, Bern, Zürich
13. Aanlegsteiger
14. Nautisch centrum
15. Huidige locatie van het Internationale Bureau van de Arbeid
16. Vuurtorens

17. Botanische en mineralogische tuin (uitbreiding van l'*Ariana*)
18. Weg naar Frankrijk; aansluitend op de Quai Wilson
19. Quai Wilson; verbinding van Genève met de Internationale Stad
20. Gereserveerd voor luchthaven en station voor de draadloze radio-omroep
21. Gereserveerde locatie

Mundaneum 1929, het mondiaal, wetenschappelijk, documentair en educatief centrum dat men in Genève voor de Internationale Organisaties wil oprichten, om zodoende de instellingen van de Grootste Volkenbond te completeren en aldus in 1930 tien jaar streven naar vrede en samenwerking te vieren.

Het Mundaneum heeft als doel om via geschrift, woord en beeld inzicht te verschaffen omtrent het volgende: de wijze waarop de mens zich vanuit zijn nederige afkomst heeft ontwikkeld en is opgeklommen tot de grootheid van zijn Genieën, zijn Helden en Heiligen; hoe de wereld is ontdekt, veroverd en nu vrijwel geheel bewoond; hoe Steden, Naties en Beschavingen zijn ontstaan; hoe enkele miljoenen mensen in staat zijn gezamenlijk deze planeet te bewonen; hoe tijd en plaats zijn bedwongen en hoe nu alle handelingen en ideeën met elkaar in verband staan, van Noord tot Zuid en van Oost tot West gevolgen hebben en voortaan een collectie gedachten, een optelsom van individuele gedachten, en een collectieve Gedachte, een optelsom van individuele handelingen vormen; hoe na het verdwijnen van Hongersnood en Pest, nu door Arbeid en Kennis ook Oorlog moet wijken voor een gewenste en georganiseerde Vrede; en hoe, uiteindelijk, doordat de geest de materie heeft overwonnen, het ideaal het lot bepaalt en zich ook op Aarde realiseert in verheven vormen die in de loop der tijden zijn gedefinieerd: Waarheid, Schoonheid, Goedheid; Geloof, Hoop en Liefdadigheid; Recht en Volmaaktheid; Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap.

Het Mundaneum: een intellectueel centrum voor samenwerking, coördinatie en verbondenheid; een voorstelling van de Wereld en dat wat zij omvat, Spiegel en Optelsom; een synthetische Verbeelding van het universele leven en een 'Vergelijker' van beschavingen; een symbool van de intellectuele Samenhang van Wereld en Mensheid; een beeld van het Samengaan der Naties; het hoofdkwartier van internationale organisaties; een Forum voor discussie en afstemming omtrent de belangrijkste gezamenlijke belangen; een middel om volkeren met elkaar in contact te brengen en samen te laten werken; een hulpmiddel voor het internationaal openbaar bestuur; een rijk voor de werken van de geest; een documentatie-, informatie- en studiecentrum voor de arbeiders; het centrum voor een netwerk van plaatselijke, regionale, nationale en internationale stations die samen worden gebracht door intellectuele arbeid en de ontwikkelingen van mondiale verbanden.

Onze wens is: dat op één punt van de Aardbol, men het beeld en de betekenis van de hele Wereld kan aanschouwen en doorgronden; dat dit een bedevaartsoord wordt; een bron en centrum waar grote ideeën en nobele activiteiten worden gelanceerd; een schat die bestaat uit het totaal aan intellectuele werken die een bijdrage kunnen leveren aan universele wetenschap en organisatie; een element uit het immense Epos en Avontuur dat de mens door de eeuwen heen heeft onder-

Publication de l'Union des Associations Internationales, 'Palais Mondial', Brussel 1928

Vertaling: Sabine van Wesemael

Mundaneum en Cité Mondiale: het nieuwe Jeruzalem van de Internationale Beweging

De ontstaansgeschiedenis van Le Corbusier's ontwerp voor het Mundaneum en de Cité Mondiale

In 1927¹ schreef de advocaat Otlet² een brief aan de architect Le Corbusier met het verzoek een ontwerp te maken voor zijn geesteskind: het 'Mundaneum'.³ Otlet zag zijn Mundaneum als een centrum voor internationale intellectuele samenwerking. Een onderwijs- en onderzoeksinstituut waar de mondiale intellectuele 'fine de fleur' haar geesten kon scherpen en kon samenwerken om aldus uiteindelijk ieder denkbaar maatschappelijk vraagstuk te kunnen oplossen. Dit laatste maakt duidelijk dat Otlet met deze organisatie niet alleen de wetenschap wou dienen maar ook de politiek: hier zou een intellectuele elite een wetenschappelijke en morele basis leggen voor politiek beleid en praktisch handelen. Feitelijk zag hij haar als een noodzakelijke aanvulling op twee andere internationale organisaties, te weten de Volkenbond en de International Labor Organisation, die slechts de diplomatieke en economische dimensies van de Internationale Beweging dekten. Daar deze beide in Genève waren gevestigd, lag het voor de hand om ook het Mundaneum daar te vestigen en deze samen te smeden tot een nieuwe internationale enclave: de 'Cité Mondiale'.⁴

In het jaar 1928 ontwierp Le Corbusier daadwerkelijk een plan voor Otlets Mundaneum, in het jaar daarop gevolgd door een ontwerp voor een Cité Mondiale waarvan het Mundaneum het hart vormde.⁵ Feitelijk was deze laatste uitbreiding van de opgave voornamelijk ingegeven door strategische overwegingen die de uitvoerbaarheid van het project moesten vergroten.⁶ Het plan werd onderdeel van een grootscheepse reconstructie van de stad Genève, waarin een aantal oude planologische problemen werden opgelost en de stad werd aangesloten op de nieuwste communicatie- en infrastructuur. Tegelijkertijd werd zo, middels de bouw van een nieuwe tuinstad, voorzien in de behoefte aan tijdelijke en permanente huisvesting die het nieuwe wereldcentrum met zich mee zou brengen.⁷

Le Corbusier's ontwerpen dienden allereerst om het abstracte programma van Otlet te concretiseren en zodoende de wervingskracht en kansen op realisatie ervan te vergroten. Daartoe publiceerde Otlet de ontwerpen en zijn programma vervolgens wijd en zijd in brochures en tijdschriften.⁸ Naast steun ondervond het project ook onmiddellijk kritiek. In de architectuurwereld kwam de meest interessante kritiek uit een onverwachte hoek. In 1929 publiceerde de criticus Karel Teige, een vermeend medestander, een lange en scherpe aanval op het plan.⁹ Een aanval van historisch belang omdat Le Corbusier zich bij hoge uitzondering liet verleiden tot een publieke repliek.¹⁰

Kern van de polemiek was een discussie omtrent de zuiverheid van de leer of ontwerppop-

1

C. Courtiau, 'La Cité Internationale, 1927-1931', in: *Le Corbusier, Genève 1922-32, projets et réalisations*, Lausanne, Payot, 1987, p. 61.

2

Paul Otlet (1868-1944) was een advocaat die zich zijn leven lang heeft ingezet voor tal van projecten die de

internationale samenwerking moesten bevorderen. Zo stichtte hij in 1895 samen met de Belgische jurist en winnaar van de Nobelprijs voor de vrede Henri La Fontaine (1854-1943) in Brussel het Institut International de Bibliographie, vervolgens in 1910 de Union des Associations Internationales (UAI), en werkte hij vanaf 1914 mee aan de oprichting van het parapleedje van de internationalistische beweging: de Volkenbond. Otlet ontwikkelde zijn plannen voor een Mundaneum in 1917 en maakte vanaf 1924 gebruik van de vertegenwoordiging van de UAI bij de Volkenbond om dit project in Genève gerealiseerd te krijgen. Zie over Otlet: *Otletaneum: Henri La Fontaine 1854-1943 - Paul Otlet 1868-1944*, publication nr. 2 des Ed. Mundaneum, Brussel, 1954; C. Courtiau, 'Otlet, Paul', in: *Le Corbusier, une encyclopédie*, Parijs, Centre Pompidou, 1987, pp. 278-279; W.B. Rayward, *The Universe of Information. The Work of Paul Otlet for Documentation and International Organisation*, Moskou, 1975; W.B. Rayward, *International Organisation and Dissemination of Knowledge, essays of Paul Otlet*, Amsterdam, Elsevier, 1990.

3

Otlet publiceerde zijn programma voor het Mundaneum voor het eerst in 1914 onder de titel: *Le Musée internationale*, publication nr. 27a de l'Office Central de UAI, Brussel. De naam Mundaneum gebruikte hij voor het eerst in 1924: *Mundaneum - Le Nouveau Palais Mondial organisé en Centre International*, publication nr. 116 de l'UAI. Voor studies van het Mundaneum kan men de volgende publikaties raadplegen: Le Corbusier en Pierre Jeanneret, *Oeuvre complète 1910-1929*, Zürich, Les Editions d'Architecture, 1991¹³, pp. 190-197; Courtiau, 'La Cité Internationale, 1927-1931', pp. 53-69; Courtiau, 'Otlet, Paul', pp. 278-279; G. Gresleri en D. Matteoni, *La Cité Mondiale, Andersen, Hébrard, Otlet, Le Corbusier, Venetì, Marsilio*, 1982; D. Matteoni, 'Mundaneum et Cité Mondiale', in: *Le Corbusier, une encyclopédie*, pp. 261-263; G. Gresleri, 'The Mundaneum Plan', in: *In the footsteps of Le Corbusier*, 1982; George Baird e.a., 'Karel Teige's Mundaneum, 1929 and Le Corbusier's In Defense of Architecture, 1933', in: *Oppositions*, oktober 1974, p. 96-98. Over de redenen die Otlet deden besluiten om juist Le Corbusier te vragen kan slechts worden gespeculeerd: vermoedelijk speelden de sterstatus van Le Corbusier en de daarmee verbonden extra publiciteit en status een rol alsmede de voor Le Corbusier teleurstellende afloop van de prijsvraag voor het nieuwe hoofdkwartier van de Volkenbond. Het Mundaneum bood Le Corbusier de kans om revanche te nemen terwijl de Volkenbond en de architectuurwereld wel haast verplicht waren zijn plan welwillend te ontvangen. Mijs inziens speelden deze strategische overwegingen vermoedelijk een grotere rol dan Otlets sympathie voor Le Corbusier's modernistische ontwerpopvattingen. Immers de voorgaande ontwerpen waren geen van alle conform de modernistische architectuuropvatting. Als er een verwantschap te vinden is dan is dat in ideologische zin: allen hingen een universalistische, meritocratische en scientistische ideologie aan die zich echter op geheel verschillende wijzen uitte in de respectievelijke architectuuropvattingen en -stijlen.

4

Courtiau, 'La Cité Internationale', pp. 53 en 57, noten 21-23. Otlet in een brief van 14 november 1927 aan Albert Thomas: 'Etablissement d'une *Fondation mondiale*, institution créée et gérée en commun par les Associations et les Gouvernements, organisée pour former, détenir, protéger, faire utiliser au maximum le grand outillage scientifique sans lequel il serait désormais vain de parler de coopération, de progrès et de leur sous-produit, la Paix. (...) Le projet part de l'idée qu'il y a à réaliser à

Genève une concentration du *mouvement international* sous ces divers aspects et d'y compléter la Société des Nations, organisation politique et diplomatique, et le Bureau international du Travail, organisation économique et sociale par une organisation de l'ordre intellectuel et moral, le MUNDANEUM.' (cursivering, uitgezonderd de eerste, van mij, P.v.W.) Afdrukt in: Courtiau, 'La Cité Internationale', pp. 60-61.

5

Courtiau, 'La Cité Internationale', p. 62: in augustus 1928 was het ontwerp voor het Mundaneum gereed; p. 66: waarna ontwerp in februari 1929 het ontwerp voor de Cité Mondiale klaar was. Wellicht ten overvloede zij er hier op gewezen dat Otlet dus de geestelijke vader van het programma was en Le Corbusier hiervoor 'slechts' een passende behuizing ontwierp. Overigens ontleende Otlet het idee voor een Cité Internationale weer aan het project van Hendrik Christian Andersen en Ernest M. Hébrard uit 1913 voor een Centre Mondial de Communication. Volgens Courtiau ('La Cité Internationale', p. 55) zag Otlet dit plan voor het eerst in het atelier van Hébrard in 1910. Zie voor dit project: H.C. Andersen en E.M. Hébrard, *Création d'un Centre mondial de communication*, Parijs, 1913; H.C. Andersen, *La conscience mondiale - Société Internationale pour favoriser la création d'un Centre mondial*, Rome, 1916; H.C. Andersen en C. Andersen, *Création d'un Centre mondial de communication*, Rome, 1918; Gresleri, 'The Mundaneum Plan'.

6

Zelfs deze realisingsstrategie werd volgens Courtiau niet door Le Corbusier ontwikkeld maar door Otlet. Vrijwel al deze voorstellen zijn niet van Le Corbusier maar van Otlet afkomstig. Vergelijk Courtiau, 'Otlet, Paul', p. 279, noot 4. Otlet was in België als een van de voormannen van de tuinstadbeweging ook actief lid van de International Garden Cities and Town Planning Association, the Belgium Town Planning Committee. Vergelijk Courtiau, 'La Cité Internationale', p. 68, noot 5.

7

Zie voor een opsomming van de ingrepen, waaronder kanalisering van de Rhône, aanleg van een aparte industriewijk en aansluiting van Genève op de modernste globale infrastructuur: Le Corbusier, *Oeuvre complète 1910-1929*, pp. 196-197.

8

P. Otlet en Le Corbusier, *Mundaneum*, publication nr. 128 de l'UAI, Brussel, augustus 1928; P. Otlet, *World Civic Center. Mundaneum, avec plans Le Corbusier et Pierre Jeanneret*, publication nr. 133 de l'UAI, Brussel, februari 1929.

9

Dit artikel verscheen in het Tsjechische architectuurtijdschrift *Stavba*, waarvan Teige hoofdredacteur was: Karel Teige, 'Mundaneum', in: *Stavba*, 1929, nr. 7, p. 145.

10

Naar het schijnt verscheen dit weerwoord voor het eerst in *Stavba*: Le Corbusier, 'In Defense of Architecture', in: *Stavba*, 1929, nr. 2. Echter alleen de herdruk in het Franse architectuurtijdschrift *L'Architecture Aujourd'hui* in 1933 is bewaard gebleven: Le Corbusier en Pierre Jeanneret, 'In Defense of Architecture', in: *L'Architecture Aujourd'hui*, Parijs, 1933, nr. 10, pp. 34-61. Baird (1974) wees erop dat dit zeer uitzonderlijk was, daar Le Corbusier gewoonlijk zelf de thematiek en het tijdstip van zijn publieke bekeringspreken placht te bepalen. Mede gezien de toonzetting van de brieven voelde hij zich vermoedelijk door Teiges kritiek verraden door iemand die hij tot dan toe tot zijn medestanders had gerekend in hun gezamenlijke strijd als vernieuwers en modernisten tegenover de in hun ogen regressieve traditionalisten.

vattingen van de Moderne Beweging: in hoeverre mocht het programma niet alleen in organisatorische maar ook in visuele zin een architectonische uitwerking krijgen. Voor Teige betekenden deze visuele uitdrukking van het programma en de daarmee gepaard gaande symbolische lading van de architectuur een onvergeeflijke mystificering. Een terugval naar een architectuur van Monumenten welke in zijn ogen nu juist door de wetenschappelijke zuiverheid van het functionalisme was achterhaald. Voor Le Corbusier was ze daarentegen een onmisbaar en functioneel middel om de 'verhevenheid' van het programma tot uitdrukking te brengen in wat we een 'modernistische iconografie' zouden kunnen noemen. Een iconografie van tempelpiramiden, zwiepende vuurtorens en een enorme replica van de aarde.¹¹

Symbolen in een modernistisch idioom die duidelijk maken dat Le Corbusier van mening was dat voor openbare opgaven het optimaliseren van een functionele dienstverlening an sich niet toereikend was om de gezamenheidszin te bevorderen. Beeldtekens en een representatieve monumentaliteit zouden hun bijdrage moeten leveren om de gemeenschap te doordringen van haar gemeenschappelijkheid. In essentie een religieuze kunstopvatting: zoals de allegorische glas-in-lood schilderijen en beelden te zamen met de strekking van de preek de gemeenschap opvoeden in een levensovertuiging, zo zou de

strekking van het functionele programma samen met de beeldtekens de mensheid een gezamenlijk wereldbewustzijn inprenten.

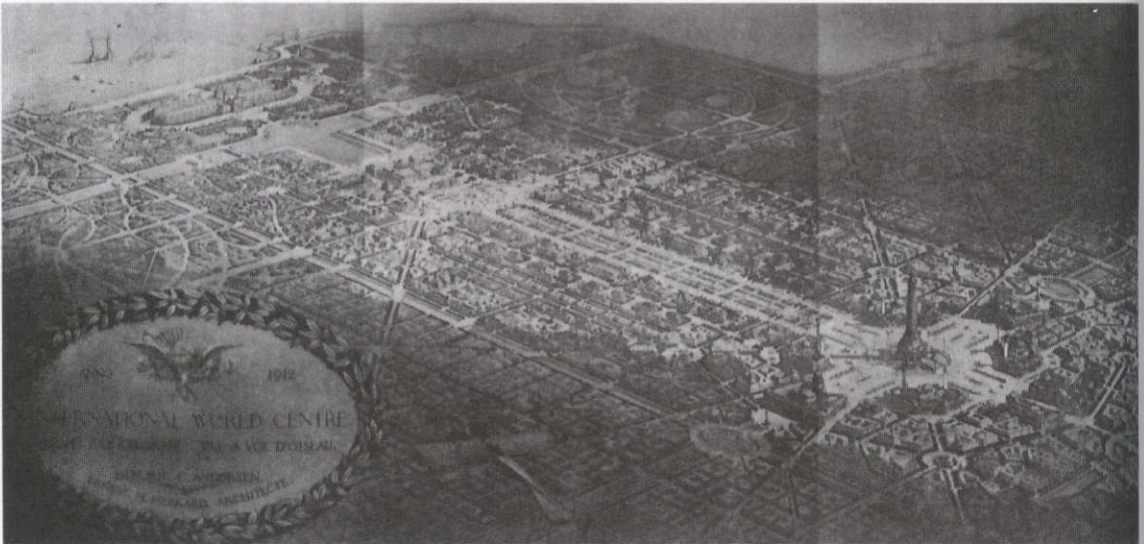
Het programma van Otléts Mundaneum-project en zijn ideologische achtergronden

Wanneer men deze polemieek echter uitsluitend interpreteert als een architectuurdiscussie waarin twee invloedrijke figuren het onderscheid tussen elkaars verwante ontwerpvoorstellen al schrijvende trachten te verhelderen, doet men het project dat er de aanleiding van vormde ernstig te kort. Immers deze discussie dankte eigenlijk haar ontstaan aan de specifieke aard van dit project. Juist de uitzonderlijke combinatie van een programma dat niet zozeer een vertaling is van een wereldbeeld, maar deze veeleer als programma heeft en de wens deze over te dragen, de didactische functie van het project, maakte het vraagstuk van representatie en symboliek welhaast onvermijdelijk.

Hoewel zowel Le Corbusier als Teige zich getuige hun geschriften bewust waren van dit verband tussen de ideologische uitgesprokenheid van het programma, zijn didactische instrumentaliteit en de thema's die het de architectuur opdringt, beperkten zij zich goeddeels tot het programma zelf en de specifieke architectonische gedaante die het in Le Corbusier's ontwerp aannam.

11

Zie de legenda van bijgaande tekeningen.

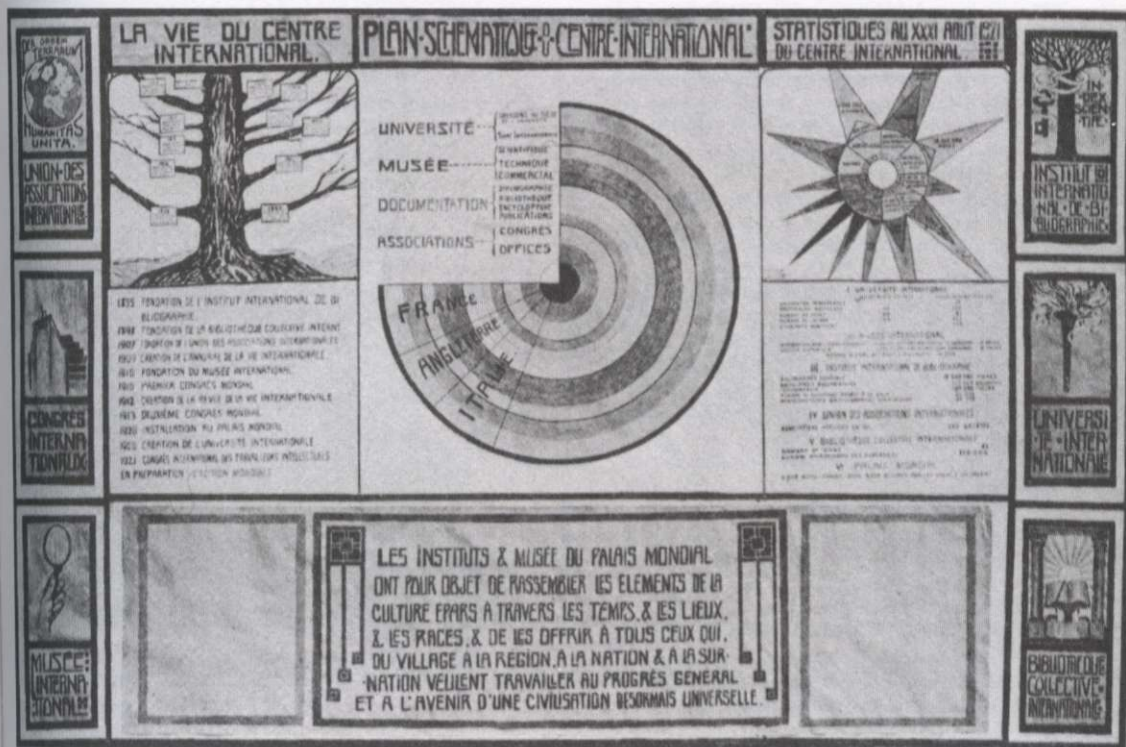

Hendrik Christian Andersen en Ernest M. Hébrard, ideaalplan voor een Centre Mondial de Communication, 1913

Welnu, deze ideologie was de richtsnoer van een mondiale internationalistische beweging. Kernidee hierin was de internationale samenwerking, ook wel aangeduid als de Association Universelle. Een begrip dat in één beweging een uitspraak doet over het wereldbeeld, het programma, de didactische instrumentaliteit en de institutionele basis van het Mundaneum. Institutioneel zou deze het produkt en de behuizing moeten zijn van de Union des Associations Internationales (UAI), een mondiale associatie van nationale verenigingen van burgers die bijeenkwamen uit wetenschappelijke interesse, sociale beweging of praktische motieven. Zij deelden een onwrikbaar geloof in de heilzame kracht van samenwerking. Verdere vooruitgang voor de mensheid was slechts mogelijk wanneer men al haar uitingen zou verenigen, in de overtuiging dat uit dit mozaïek van verschillende culturen en wetenschapsterreinen een wereldcentrum zou ontstaan dat tegelijkertijd symbool van eenheid en samenwerking zou zijn alsmede instrument ter bevordering hiervan. Anders gezegd, zij verwachtten juist in de culturele verscheidenheid een rijkdom aan kennis, ideeën en wijsheid aan te treffen. Een forum van uit alle hoeken van de aarde afgevaardigde genieën zou vanuit deze pluriforme wijsheid gezamenlijk en in goed onderling vertrouwen, vreedzaam de talloze en tegenstrijdige vragen en aspiraties waarmee de mensheid wor-

stelde met elkaar kunnen verzoenen. Samenwerking, wereldbroederschap en vrede zouden aldus niet voortkomen uit naïeve idealen maar uit welbegrepen eigenbelang: wereldvrede en verdere vooruitgang van de wereldgemeenschap. Echter het betrof hier dan natuurlijk wel slechts een samenwerking tussen een intellectuele elite die de diplomaten voorzag van wetenschappelijk en ethisch verantwoorde grondslagen voor hun beleid. Een klasse gebaseerd op meritocratische criteria, in plaats van afkomst of bezit, en gedreven door een scientistische geloofsovertuiging zou de mensheid vanuit deze wereldhoofdstad leiden. In wezen betrof het hier dezelfde ideologie als de leden van de burgerlijke verenigingen dreef tot samenwerking, de associatie(s) waaruit de UAI was voortgekomen, zij het dan met dat verschil dat zij nu universalistische in plaats van lokale aspiraties had gekregen.

Believe kantoren en congressalen voor de bij de UAI aangesloten associaties, zou het Mundaneum een universeel documentatiecentrum (bibliotheek en bibliografisch instituut), een internationale universiteit, een complex tentoonstellingsruimten waarin alle landen en wereldsteden zich konden presenteren en tenslotte een museum omvatten waarin de ontwikkelingsgeschiedenis van de mensheid in al haar culturele diversiteit van de vroegste oudheid tot aan het heden zou worden getoond. Het hart van het complex werd

UAI (Paul Otlet e.a.), schematische weergave van het Centre International in het Palais Mondial te Brussel, 31 augustus 1921

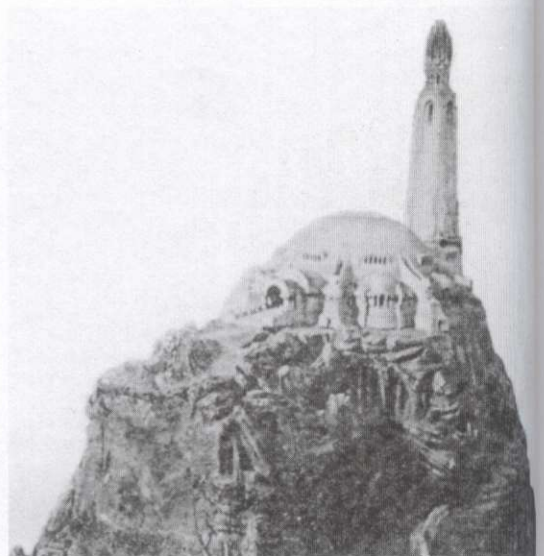
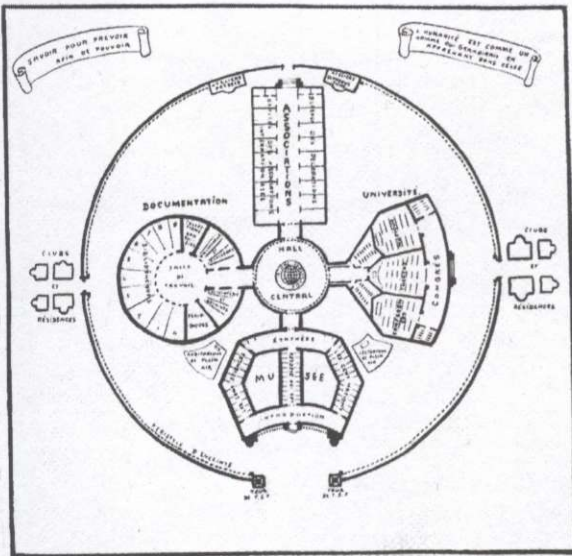
gevormd door een sanctuarium. Een enorme replica van de aardglobe, met daarin een planetarium, reproduceerde en symboliseerde hier in één monument de natuurlijke habitat, waaraan de mensheid haar ontwikkeling te danken had, en het idee van één wereldgemeenschap. Aldus zou het een wereldcentrum voor internationale contacten zijn, een repertoire voor alle kennis die de mensheid in heden en verleden op schrift had gesteld, een onderzoeks- en onderwijsinstelling voor de knapste koppen van het menselijk ras, een tableau van 's werelds samenlevingen, een panorama van hun ontstaansgeschiedenis en tenslotte een heiligdom voor de wereldgemeenschap en gemeenschapszin of 'civics'.¹²

De ideeën-historische traditie waaruit Otlets Mundaneum-project voortkwam

Dit universalistische, scientïstische en meritocratische wereldbeeld was eigenlijk nog een produkt van de negentiende eeuw. In de eerste helft van die eeuw brak in toenemende mate het bewustzijn door dat de wereld ten gevolge van technische, communicatieve en economische ontwikkelingen in rap tempo internationaliseerde en dat daarbij internationale verbanden en instituten noodzakelijk waren om regulerend en stimulerend op te treden. De internationale vredesbeweging ontstond, evenals de daarmee ideologisch

verknoopte vrijhandelsbeweging en de eveneens hiermee verbonden wereldtentoonstellingen. Wanneer we nu de ontwikkelingsgeschiedenis van het didactische en levensbeschouwelijke programma van het Mundaneum willen reconstrueren, zijn het met name deze wereldtentoonstellingen waarin deze historie haar aanvang nam.

Om te beginnen zijn zij beide onder meer bedoeld als educatieve instituten gebaseerd op een zelfde didactische opvatting. Individuen zouden door de studie van objecten in staat zijn zonder veel verdere toelichting de technische, culturele en andersoortige ideeën en kennis die aan de objecten ten grondslag liggen te doorgronden en zich eigen te maken. Een vorm van kennisverwerving die te verkiezen zou zijn boven het schriftelijk onderwijs omdat ze, door een beroep te doen op het inzicht en de creativiteit van de studenten, hen sterker involveert. Bovendien zou het feit dat dit nieuw verworven inzicht was gebaseerd op eigen ervaring, de studenten sterken in de juistheid ervan, een diepe overtuiging die ervoor zorg zou dragen dat zij handelen en denken er blijvend op zouden afstemmen. Op deze wijze zouden nieuwe inzichten mensen inspireren tot anders handelen om zodoende van onder af en langs vreedzame weg, zonder tussenkomst van de politiek, de samenleving te hervormen. Teige typeerde in zijn analyse van het Mundaneum de didactiek die op deze premisses is

Paul Otlet, schematisch plan en model van het Mundaneum, vermoedelijk rond 1924

gebaseerd treffend door haar te betitelen als een 'idearium'.¹³ Interessanter echter is dat Le Corbusier's modernistische beeldtekens en monumentale architectuurtaal eigenlijk op precies dezelfde didactische premisses waren gebaseerd: het beeld zou de eraan ten grondslag liggende ideeën openbaren, ideeën die bovendien ondanks Le Corbusier's twintigste-eeuwse voormentaal onmiskenbaar negentiende-eeuws zijn.

Toch zijn het met name de ideaalprojecten die na de eerste Expositions Universelles werden geconcipeerd door haar organisatoren die de meest concrete precedenten vormen. Het begon allemaal in 1851, toen de organisatoren na afloop van de eerste wereldtentoonstelling de winst wilden besteden aan een permanent project dat in geest overeen zou stemmen met de ideologische uitgangspunten ervan: onderricht van de mensheid in nijverheid, kunstnijverheid en toegepaste wetenschappen. Hiervoor wilde men een internationale universiteit creëren. Het programma bestond uit de toen gebruikelijke onderwijsvoorzieningen: een museum, een bibliotheek, zalen voor demonstraties en voordrachten en ruimten voor conversatie en het leggen van internationale contacten. Organisatorisch zou ze worden bestuurd door de bestaande Britse burgerlijke verenigingen.¹⁴ Een tweede project dat hierop voortbouwde werd door de beroemde Franse socioloog Frédéric Le Play (1806-1882) na afloop van de door hem georganiseerde wereldtentoonstelling van 1867, uit onvrede over het resultaat, gelanceerd als hervormingsvoorstel. Hierin treffen we een conceptverandering van het verschijnsel wereldtentoonstellingen aan die haar eerder als een tableau van 's werelds samenlevingen en beschavingen begreep dan een overzicht van 's werelds nijverheid. Iets wat onder meer tot uitdrukking kwam in het historisch panorama van de ontwikkelingsgeschiedenis van deze bonte verscheidenheid aan samenlevingen en culturen alsmede een 'Geschiedenis van de Aarde' die ook hier het hart van het complex zouden vormen.¹⁵ Een beroemde leerling van Le Play, de Schotse socioloog Patrick Geddes (1854-1932), werkte deze ideeën vervolgens uit in een aantal projecten die hij opstelde naar aanleiding van de wereldexposities van 1900 in Parijs en die van 1904 in St. Louis.¹⁶ Otlet, tenslotte, vernam op zijn beurt van deze ideeën dankzij zijn vriendschap met Geddes.¹⁷ Tenslotte werd op de wereldtentoonstelling van 1910 in Brussel door Otlet en

12

Zie voor een tamelijk gedetailleerde omschrijving van het programma en schetsen van Otlets hand van de diverse onderdelen: Gresleri, 'The Mundaneum Plan', pp. 100-101, noot 5. Otlets 'Civics' en Andersens 'Conscience mondiale' ofwel wereldbewustzijn zijn natuurlijk ook aanverwante ideeën.

13

Teige (1929): 'This whole museum is supposed to be a sort of "idearium"; a picture of the thoughts that are hidden under facts.'

14

Hoewel dit project nooit in deze gedaante werd gerealiseerd, is het Kensington-complex met tal van musea en universiteiten dat in de daaropvolgende decennia ontstond wel het produkt ervan.

15

Bovendien bedacht Le Play eveneens de strategie om een dergelijk internationaal instituut te realiseren middels de aanleg van een sateliestad, of wat later een tuinstad zou gaan heten, welke middels grondspeculatie de financiering van zijn Musée Général mogelijk zou maken alsook de benodigde voorzieningen en infrastructuur zou waarborgen.

16

Overigens zal ik uitvoeriger aandacht besteden aan deze beide projecten en het verband tussen Le Play en Geddes in mijn dissertatie: Pieter van Wesemael, *Architectuur van instructie en vermaak. Honderdvijftig jaar Wereldtentoonstellingen en de ontwikkelingslogica van haar didaxis*.

17

Diverse historici leggen een direct verband tussen Otlets Mundaneum en Geddes Outlook Tower in Edinburgh en zijn projecten voor een index-museum. Zie onder meer: D. Matteoni, 'Mundaneum et Cité Mondiale', in: *Le Corbusier, une encyclopédie*, p. 261; A. Ponti, 'Le macchine pensanti. Dall'Outlook Tower alla Città mondiale', in: *Lotus internazionale*, 1982, nr. 35. Wanneer Otlet en Geddes elkaar voor het eerst ontmoeten is onduidelijk. Het is mogelijk dat ook Geddes aanwezig was op het Congrès Mondial des Associations Internationales tijdens de wereldtentoonstelling van 1910 in Brussel, waar Otlet en anderen de UAI stichtten. Zeker ontmoeten zij elkaar op het Congrès International d'Urbanisme ter gelegenheid van de wereldtentoonstelling van 1913. Hier ontving Geddes een 'grand prix' voor zijn aan 'civics' gewide oeuvre en was Otlet een van de organisatoren. Een aanwijzing voor de directe beïnvloeding van Otlet door Geddes is dat het sanctuarium dat Otlet beschreef niets meer is dan een herhaling van de Globe Céleste die op de wereldtentoonstelling van 1900 in Parijs prijkte, welke op haar beurt weer een slap aftreksel was van het door Geddes gepromote project van Élie Reclus voor diezelfde wereldtentoonstelling, projecten die tenslotte zijn terug te voeren op de ideeën van Le Play voor een 'Geschiedenis van de Arbeid' voor de Exposition Universelle van 1867 in Parijs en wellicht ook op de Globe die een zekere Wylt ter gelegenheid van de eerste internationale tentoonstelling liet optrekken op Leicester Square. Een andere aanwijzing vormt de tripartide classificatie en organisatie van Otlets Mundaneum in 'Lieu, oeuvre et temps', dat sterk doet denken aan Geddes' 'Place, Work and Folk', hetgeen deze op zijn beurt onverbloemd ontleende aan Le Play's 'Place, travail et famille'. Tenslotte bediende Otlet zich van de term 'civics' bij de omschrijving van zijn project, 'World Civic Center: Mundaneum', een term die Geddes had geïntroduceerd om zijn vorm van maatschappij-wetenschap en praktisch ingrijpen daarin middels de nieuwe discipline stedenbouw samen te voegen in één synthetische toegepaste wetenschap. Een verband dat overigens reeds vanaf het begin van de negentiende eeuw werd gelegd door de eerste onderzoekers die zich uit hygiënisch oogpunt met de samenleving en haar levensomstandigheden bezighielden. Le Play was echter de eerste die deze negatieve correlatie ook positief onderzocht: voor hem was de leefwereld het geheel van historisch overgeleverde en klimatologisch bepaalde omstandigheden, zeden en gewoonten welke op hun beurt verantwoordelijk waren voor de lokale specificiteit van arbeids- en samenlevingsvormen. Het is deze samenhang tussen 'Place, travail et famille' die Geddes inspireerde tot zijn 'civics'.

anderen de UAI gesticht, die Otlet opdracht gaf het Mundaneum in embryologische vorm te realiseren, als haar Centre International. Om deze te huisvesten stelde de Belgische regering na afloop van de expo de UAI een van de tentoonstellingspaleizen ter beschikking. Omdat de Belgische regering haar deze huisvesting slechts tijdelijk toezegde, was Otlet eigenlijk sinds die tijd op zoek naar een geschikte locatie voor een dergelijk internationaal centrum. Hierbij trachtte hij aansluiting te vinden bij tal van andere initiatieven uit de internationale beweging en stelde hij zelf reeds een aantal plannen op alvorens hij zich uiteindelijk tot Le Corbusier wendde.¹⁸

Tenslotte is het goed erop te wijzen dat het idee om dergelijke mega-projecten als daadwerkelijk te realiseren blauwdrukken te lanceren weliswaar pas technisch en organisatorisch mogelijk werd in de negentiende eeuw, maar dat dit als toekomstdroom in een ideeën-historisch perspectief al veel eerder ontstond. Een harmonische samenleving waarin de ethiek is gebaseerd op 'wetenschappelijke' inzichten bestuurd door degenen die hierin uitblonken, is een rode draad in de utopische literatuur, van Plato's republiek tot More's Utopia; terwijl het idee van een centrum van alle menselijke kennis onmiddellijk Bacons tempel van Salomon in herinnering roept.

En natuurlijk stond, net zoals in deze traditie van utopische literatuur, heimelijk de religie

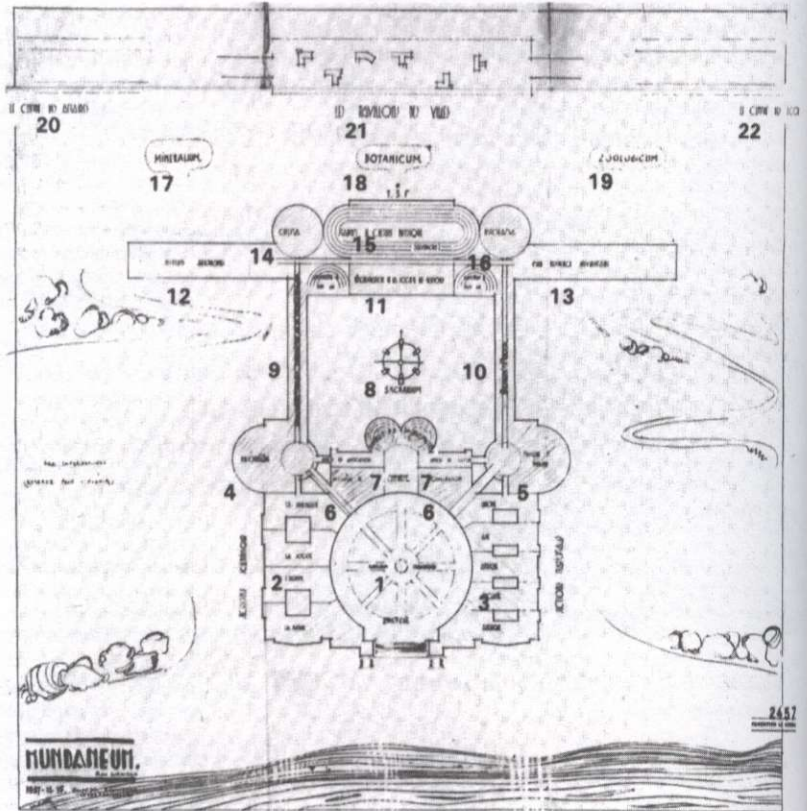
model voor veel thema's en ideeën uit dit project. Naast de religieuze thematiek van broederschap, naastenliefde en vrede maakte bovenal de sociale cohesie die de religie bewerkstelligde en symboliseerde haar geschikt als voorbeeld. De religieuze connotatie is duidelijk te proeven in Otlets levensbeschouwing waarin een mythische kracht, de menselijke wetenschap, het universum zou kunnen besturen.¹⁹ Men vindt haar ook terug in het programma waarin de representatie van dit universum werd omschreven als het heilige der heilige: het 'Sacrarium'.²⁰ En in de typering van het project als ware het een nieuw Jeruzalem of, in hun woorden: 'une cité vaticane' of 'une Acropole'.²¹

In 1929 greep Otlet de jaarlijkse bijeenkomst van de École Internationale aan om zijn propaganda-campagne voor het project tot een hoogtepunt te voeren. Dit forum van 's werelds meest vooraanstaande wetenschappers was de passende ambiance om een ultieme poging te doen steun en financiën voor het project te werven. Voor deze gelegenheid liet Otlet zelfs een groot panorama van de Cité Mondiale en het Mundaneum maken.²²

Echter nog datzelfde jaar werd duidelijk dat het project nooit zou worden gerealiseerd. Ten dele was dit te wijten aan de uitbreiding van het project tot een algehele reconstructie van Genève, iets waartegen de Geneefse burgerij te

Paul Otlet, schematisch plan en programma van het Mundaneum dat Otlet aan Le Corbusier toezond, 15 november 1927

1. Ronde ruimte met Planetarium en Aardglobe
2. Wetenschappelijke secties
3. Nationale secties
4. Bibliotheek
5. Muziek en Theater
6. Geschiedenis van de Beschaving
7. Kantoren van de Associaties en van de Naties
8. Sacrarium (Heiligdom)
9. Documentatie en boekmagazijn
10. Schone Kunsten
11. Demonstratie van de Vereniging van Naties
12. Autonome instituten
13. Universiteitsclub en campus
14. Bioscoop
15. Sportstadion
16. Panorama
17. Mineralicum
18. Botanicum
19. Zoologicum
20. Handelscentrum
21. Stedenpaviljoens
22. Scholencentrum

hoop liep. Belangrijker echter was de scepsis van de Volkenbond zelf met betrekking tot de haalbaarheid ervan in het licht van een mondiaal veranderend politiek klimaat. Het in vele landen opkomend nationalisme verzwakte de Volkenbond en maakte een dergelijk internationalistisch project ondenkbaar.²³

18

Zo lanceert Otlet in 1922 onder meer het idee om het Mundaneum te creëren door in 1930 een wereldexpositie in Brussel te organiseren, waarna na afloop de gebouwen ter beschikking zouden worden gesteld aan de UAI en haar Mundaneum. Een idee dat ook duidelijk verwantschap vertoont met de realisatiestrategieën die de organisatoren van de eerste wereldexposities hadden ontwikkeld. Otlet zelf stelde een aantal schematische plannen op die geen van alle getuigen van ontwerpvoattingen die stroken met die van de Moderne Beweging. De eerste dateert vermoedelijk uit het begin van de jaren twintig, de tweede van 15 november 1927. Het laatste schema diende onder meer om Le Corbusier te instrueren omtrent het programma en de functionele organisatie van de diverse programmadelen van het Mundaneum. Zie hiervoor: Courtiau, 'La Cité Internationale', pp. 58 en 60. Rond 1920 stelt de Belgische architect Oscar Francotte een plan op voor de Volkenbond en de UAI in het park Woluwe bij Brussel. Onduidelijk is of dit op verzoek van Otlet gebeurde. Zie hiervoor: Courtiau, 'La Cité Internationale', p. 68, noot 5. Ook zij stelt op p. 53 vast dat Otlet zich met vele andere architecten en urbanisten inlaat alvorens hij Le Corbusier benaderde.

19

Ook thematisch is de religieuze connotatie duidelijk te proeven in de gebruikte terminologie als associatie, broederschap, gemeenschapszin, burgerzin: 'civics' als een nieuwe sociaal bindende ethiek of wereldreligie.

20

Zie voor de omschrijving als 'Sacrarium' de herdruk van P. Otlet en Le Corbusier, 'Mundaneum', in: *L'Architecture vivante*, voorjaar/zomer 1929, pp. 30-32.

21

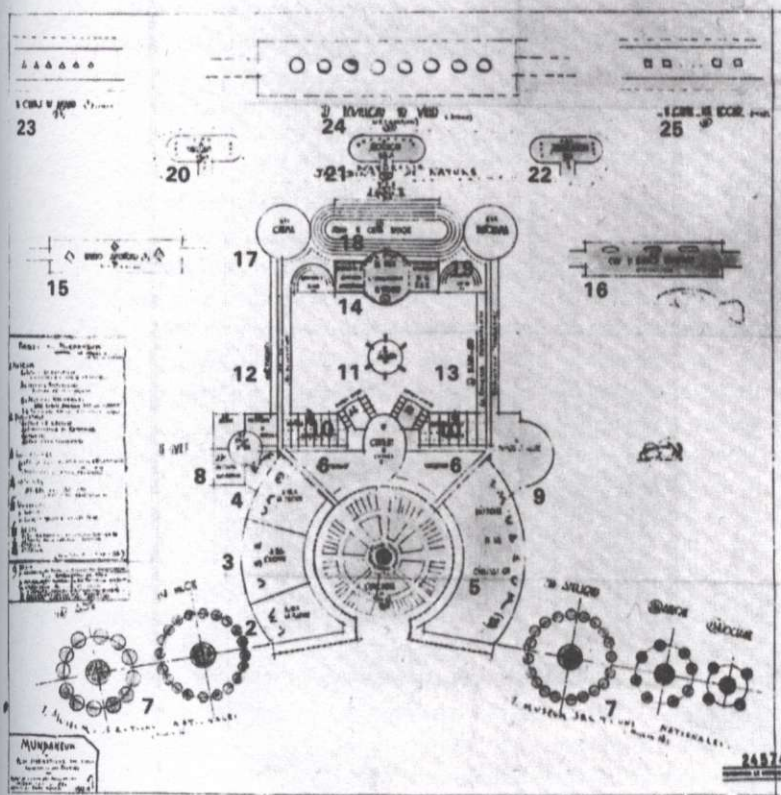
Courtiau, 'La Cité Internationale', p. 66, zegt het als volgt: 'La Cité Mondiale devait être pour les affaires temporelles de l'Humanité ce qu'était la récente Cité du Vatican pour les affaires temporelles de la papauté.'

22

Overigens was de École Internationale een geesteskind van Patrick Geddes. Otlets internationale universiteit zou wel eens hierop kunnen zijn geïnspireerd, evenals de aspiraties van deze universiteit om langs wetenschappelijke weg plannen op te stellen voor praktisch handelen en politiek beleid.

23

De financiering van het project was overigens niet eens zo moeilijk. Enkele Amerikaanse miljonairs, producenten, helden en apostelen van de kapitalistische internationalisering waren bereid miljoenen dollars ter beschikking te stellen. Zie: Courtiau, 'La Cité Internationale', p. 56: Andrew Carnegie stelde in 1910 voor het Mundaneum in embryonale vorm, het Centre Internationale, een enorm bedrag beschikbaar; p. 58: Raphael Herman uit Detroit stelde later 1 miljoen dollar ter beschikking voor de stichting van het Mundaneum.

1. Ronde ruimte met Planetarium en Aardglobe
2. Museum: de Natuur
3. de Mens
4. de Maatschappij
5. Geschiedenis van de Beschaving
6. Onderwijs
7. Museum: Nationale secties
8. Geschiedenskabinet
9. Muziek en Theater
10. Kantoren van de Associaties van de Naties
11. Sacrarium
12. Boekenmagazijn
13. Schone Kunsten
14. De Vrede — De Vooruitgang
15. Autonome Instituten
16. Universiteitsclub en campus
17. Bioscoop
18. Sportstadion
19. Panorama
20. Mineralicum
21. Botanicum
22. Zoologicum
23. Handelscentrum
24. Stedenpaviljoens
25. Scholencentrum

Otlet liet zich door deze tegenslagen niet ontmoedigen, gedreven als hij was trachtte hij eenvoudigweg nieuwe kansen en strategieën te ontwikkelen om elders en in ander institutioneel verband zijn 'Mundaneum' te realiseren.²⁴ Toch valt in 1934 eigenlijk het doek voor zijn Mundaneum toen de Belgische overheid Otlet en de UAI uit het Palais de Cinquantenaire zette.²⁵ Het enige onderdeel van het project dat inderdaad wereldwijd werd gerealiseerd en nog heden ten dage wordt toegepast is het decimale bibliografisch systeem dat Otlet had ontwikkeld om de kennis van de mensheid, voor zover deze op schrift stond, te ordenen en zodoende eenvoudiger toegankelijk te maken over de grenzen van culturen en talen heen.

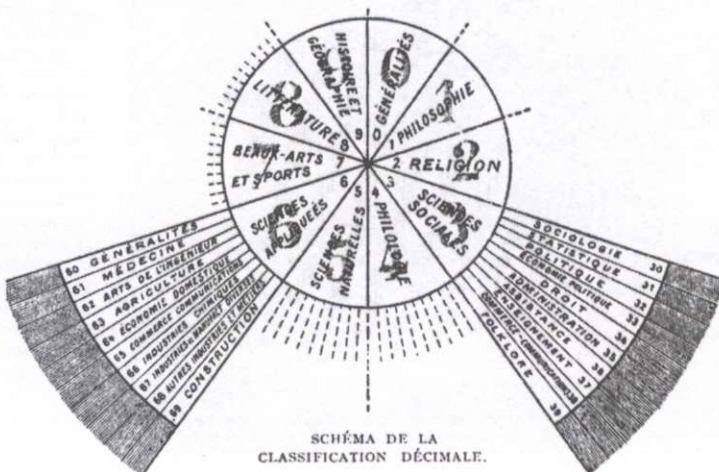
Juni 1994

In 1931 maakte de Belgische modernist Victor Bourgeois op zijn verzoek een plan voor een Mundaneum in Tervueren dicht bij Brussel. Tenslotte kreeg ook Le Corbusier nog een herkansing in de prijsvraag voor de rechter Schelde-oever in Antwerpen. Samen met Pierre Jeanneret en de Belgische architecten Huib Hoste en Loquet presenteerde hij een plan voor een nieuwe tuinstad met in haar hart het Mundaneum. Duidelijk trachtte hij hiermee de strategie die hij ook reeds in Genève toepaste, de financiering en realisatie van het Mundaneum te koppelen aan stadsontwikkeling die toch moest geschieden, te herhalen. Zie: Courtiau, 'Otlet, Paul', p. 279.

Onduidelijk is waarom dit precies gebeurde. Courtiau speculeert dat Otlets lidmaatschap van de vrijmetselaarij en het aan de macht komen van de nationaal-socialisten in Duitsland de politieke overwegingen vormden voor de Belgische regering om haar steun aan het project in te trekken. Mijns inziens moet dit meer algemeen op het conto van het mondiale politieke klimaat worden geschreven dat midden in deze jaren van wereldwijde economische crisis overal de politieke agenda liet domineren door nationalistische in plaats van internationalistische ideologieën. Vergelijk Courtiau, 'La Cité Internationale', p. 67.

FONCTIONS DU TRAVAIL SCIENTIFIQUE		0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
CONSERVATION DE LA SCIENCE [Documentation Universelle]	1. AU CENTRE [BIBLIOTHÈQUE HISTORICOGRAPHIQUE BIBLIOTHÈQUE BIBLIOTHÈQUE] 2. RÉSEAU D'OFFICES DE DOCUMENTATION										PHIE
DIFFUSION DE LA SCIENCE 1. UNIVERSITÉ CENTRALE 2. TOURS UNIVERSITAIRES [Maison de la Recherche Scientifique]											PHIE
RECHERCHES SCIENTIFIQUES 1. LABORATOIRES CENTRAUX 2. SECTIONS INTERNATIONALES [Maison de la Recherche Scientifique]											PHIE
UNIFICATION 1. JOURNAUX INTERNATIONAUX 2. TRAVAUX INTERNATIONAUX 3. COLLOQUES INTERNATIONAUX											PHIE
PUBLICATIONS 1. PUBLICATIONS INTERNATIONALES 2. SECTIONS ÉTRANGÈRES ET LOCALES 3. PUBLICATIONS NATIONALES											PHIE
DISCUSSIONS SCIENTIFIQUES 1. ASSOCIATIONS INTERNATIONALES 2. SECTION DE RELATIONS INTERNATIONALES											PHIE
APPLICATIONS DE LA SCIENCE 1. ÉTUDES 2. PROJETS											PHIE

Paul Otlet en Henri La Fontaine, schema van de classificatie der wetenschappen en hun decimale ordening, 1920

SCHEMA DE LA CLASSIFICATION DECIMALE.